

Statsministeren fik ordet – historien om den danske åbningstale

Peter Heyn Nielsen, BSc i statskundskab, kandidatstuderende, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, peternielsen1@gmail.com

Der eksisterer ingen nøjagtig gennemgang af de danske åbningstaler og trontaler som institution i dansk politik. Det følger her – efter at Rigsdagstidende, danskstat.dk, en række avisartikler og øvrig sekundær litteratur er gennemgået. Åbningstalerne kan opdeles i tre faser, og i den første fra 1850 er kongen regeringens leder, hvorfor det også er ham, der nogle år åbner Rigsdagen med, hvad der oprindeligt blev kaldt en trontale. I 1925 holder statsministeren en tale på vegne af regeringen, der er en saglig redegørelse med det kommende års lovinitiativer. Fra 1966 begynder talen at ændre karakter, og den bliver i højere grad statsministerens personlige tale, der er kendetegnet ved lavt liltal og stor brug af identifikationsretorik. Talen har alle dage været dækket intenst af medierne og kan derfor være et interessant politisk styringsredskab. Større studier af åbningstalerne ville kunne bidrage yderligere til forståelsen af statsministerembedets udvikling.

Hvert år holder statsministeren en tale ved Folketingets åbning i oktober. Hele dagen dækkes intensivt af pressen, og statsministeren har altså her en enestående mulighed for at tale uafbrudt til Folketinget, medierne og befolkningen. Talen kan derfor potentielt være et stærkt politisk kort at have på hånden for den siddende statsminister, og åbningstalen er en interessant institution, da den kan bidrage til forståelsen af statsministerembedet, dets historie og de skiftende politiske dagsordener.

Der går en lang historie forud for den nuværende åbningstale. Jeg definerer i denne artikel åbningstaler som taler holdt af regeringsledere ved den årlige åbning af den politiske sæson. Det gælder tilbage fra 1850 og inkluderer hermed også kongernes taler for Rigsdagen frem til og med 1920. I flertallet af disse år er der ingen tale eller særlig ceremoni ved åbningen, men i nogle tilfælde møder kongerne op og holder, hvad man oprindeligt kaldte en trontale. I 1925 holder Stauning som den første statsminister en åbningstale, angiveligt som et forsøg på at give åbningen af Rigsdagen et mere højtideligt præg. Og det har danske statsministre gjort lige siden. Ved grundlovsrevisionen af 1953 har det været pålagt statsministeren, jf. § 38, at afgive en *redegørelse for rigets almindelige stilling og de af regeringen påtænkte foranstaltninger* ved Folketingets åbning. Dengang var det også en decideret redegørelse, men fra midten af 1960'erne er det langsomt blevet statsministerens mere personlige tale, der kun rummer få prioriterede initiativer.

Jeg har i denne artikel set bort fra de taler, som nogle statsministre vælger at holde ved deres tiltrædelse fra Folketingets talerstol, selvom disse i medierne kaldes både trontale og åbningstale. Det er også værd at nævne, at titlen *statsminister* først bruges fra 1918. I

årene 1849-1855 hedder han *premierminister* og dernæst *konseilspræsident*.

Hvad ved vi om åbningstaler?

Ingen har set sammenhængende på emnet fra 1850 til i dag. Værket ”Den danske Rigsdag: 1849-1949” (Fabricius, 1949) behandler meget sporadisk både trontaler og nogle af de første åbningstaler af statsministre. I Tim Knudsens værk ”Fra folkestyre til markedsdemokrati” finder man en grundig gennemgang af statsministerembedet (Knudsen, 2007: 280 ff.) og herunder åbningstalen fra 1945 og frem¹. Cand.scient.pol. Rikke Lauritsen gennemgik i sit speciale statsministres italesættelse af *velfærd* i åbningstalerne fra 1960 til 2008 gennem brug af kritisk diskursanalyse (Lauritsen, 2009). Retorikprofessor Christian Kock har lavet et kortere TV-indslag for DR, der bl.a. berører nogle af de samme ting som denne artikel og giver en mere generel kritik af moderne politikeres retorik (Kock, 2010).

I USA er der derimod skrevet en mangfoldig litteratur om præsidentens retorik. Herunder State of the Union-taler, som tåler en sammenligning med de danske åbningstaler til trods for de åbenlyse forskelle mellem de to lande og politiske systemer. Amerikanske historikere og politologer har studeret præsidenters retorik generelt og mere specifikt brugen af State of the Union-taler for at bidrage til både forståelsen af præsidentembedet, dets indehavere og institutionens udvikling (f.eks. Campbell og Jamieson, 1990: 52 ff.). På samme måde vil jeg med denne artikel danne grundlag for, at de danske åbningstaler kunne være et grundlag for studier af det danske statsministerembede.

Præsident Woodrow Wilson afgav i 1913 den årlige State of the Union som en mundtlig tale, selvom den havde været en skriftlig *adresse* siden 1801 (Dallek, 1996: 92). Ifølge historikeren Robert Dallek brugte Wilson talen til at vise sin vilje til at samarbejde og skabe konsensus omkring det ambitiøse re-

formprogram, der gjorde hans første præsidentperiode til en stor politisk succes (Ibid.). Siden da har det været en mundtlig afgiven adresse, altså en tale.

I 1988 skrev Mathew Moen en artikel, der gennemgår Ronald Reagens State of the Union-taler. Gennem content analysis dokumenterer han, hvilke emner talerne har berørt, og hvordan de er blevet italesat af præsidenten (Moen, 1998: 776). Han argumenterer bl.a. for, at Reagan mister politisk fokus i sin anden embedsperiode, hvor han i starten mere ihærdigt havde forsøgt at præge den lovgivningsmæssige dagsorden inden for især de økonomiske spørgsmål (Ibid.: 783).

I 1995 undersøger Jeffrey Cohen indholdet af State of the Union taler sammenholdt med meningsmålingsdata om, hvilke emner der optager vælgerne for perioden 1953-1989. Ved regressionsanalyser påviser han bl.a., at præsidenten – selvom han måtte være upopulær – gennem State of the Union-taler kan have stor indflydelse på, hvilke politiske emner der optager folk (Cohen, 1995: 101-2). Kim Hill differentierer og udvider denne undersøgelse (Hill, 1998) og argumenterer for, at når præsidenten taler om borgerrettigheder – *civil rights*, så sætter præsidenten dagsorden uafhængig af den allerede eksisterende. Derimod, når det vedrører overordnede emner, såsom økonomi og udenrigspolitik følger præsidenten i høj grad den eksisterende folkestemning (Hill, 1998: 1332). Der er altså et gensidigt magtforhold præsidenten og befolkningen imellem.

Jeg har i denne artikel fundet inspiration hos Ryan L. Tetens artikler om emnet (Teten, 2003; 2007). Teten påviser for det første, at præsident Wilson i 1913 leverer en langt kortere tale, end hvad der var blevet normen for de forudgående adresser op gennem 1800-tallet, hvilket gør den langt mere overskuelig (Teten, 2003: 340). For det andet ses det, at præsidenterne i stigende grad bruger

identifikationsretorik (Teten, 2007: 675), dvs. stedord som *vi*, *vores* og *os* (Ibid.: 763). Præsidenterne italesætter dermed et fællesskab mellem sig selv, kongressen og folket omkring de nødvendige indsatser, der skal gøres for nationen (Ibid.: 669). Siden Harry Truman (1945-1953) har brugen af identifikationsretorik stabiliseret sig på et højt niveau (Ibid.: 675), og disse to træk karakteriser stadig State of the Union-talerne i dag. Som jeg kommer ind på i denne artikel, slår de samme tendenser igennem i de danske åbningstaler – blot langt senere.

Artiklen er opbygget kronologisk, og jeg har valgt at inddеле talerne i tre faser. I den amerikanske litteratur har man forsøgt at inddеле talerne og adresserne – og præsidentembedet i øvrigt – i forskellige perioder, bl.a. som et forsøg på at markere, hvornår det *moderne* præsidentembede opstår (Teten, 2003: 334). I Danmark giver det tilsvarende mening at lave en opdeling af åbningstalerne i tre faser, nemlig fra 1850-1925, fra 1925-1966 og til sidst fra 1966 til i dag. Opdelingen afspejler også i det danske tilfælde strukturelle ændringer i regeringen og for regeringernes skiftende ledere.

Fase 1: Kongens trontale – 1850 til 1925

I den første lange periode efter Grundloven af 1849 er kongen den danske regeringsleder og han havde her *ret*, men ikke *pligt* til at holde, hvad der oprindeligt blev kaldt en trontale². Grundloven foreskrev dengang, at det var kongen, der skulle sammenkalde Rigsdagen. I mange tilfælde foregik det på den måde, at kongen sendte et såkaldt reskript til oplæsning for hele Rigsdagen³. Reskriptet er et kort notat, i hvilket kongen giver bemyndigelse til at åbne Rigsdagen uden yderligere indhold. Hvis man læser leksikonet ”Dansk Politik A-Å” (Skou, 2005: 672) kunne man få det indtryk, at trontaler blev holdt ved åbningen af hver rigsdagssamling⁴. Tabel 1 viser imidlertid, at virkeligheden er en helt anden.

I perioden 1850-1874 holdes ti trontaler, og der oplæses yderligere 3 taler i kongens fravær ud af 26 mulige. De år, hvor kongerne mødte op, stod en *tronstol* klar, der var omgivet af løveskulpturer og beklædt med en hermelinkåbe.

I 1853 havde ministrene ifølge dr.phil. Holger Hjelholt helst set, at kongen holdt sig væk, men Frederik VII mente, at *Danmark var et ungt konstitutionelt land, og at folket*

Tabel 1: År hvor kongerne holder taler ved Rigsdagens åbning 1850-1924:

	Frederik VII (1848-1863)	Christian IX (1863-1906)	Frederik VIII (1906-1912)	Christian X (1912-1947)	I alt
Taler af kongen	1850 (jan.) 1851 1853	1864 1866 1868 1869 1870 1872 1874 1884 1901	1906	1912* 1920*	15
Taler oplæst i kongens personlige fravær	1850 (okt.) 1852 1854	1898			4

*I Rigsdagstidende og Rigsdagens sagsregister bruges titlen trontale ikke længere, selvom talerne ligner de tidligere.

fra arilds tid havde været vant til at høre sin konge tale til det fra tronen (Hjelholt, 1949: 204). Så Frederik VII mødte op og holdt en trontale. Ikke desto mindre er året efter – i 1854 – det sidste år, han involverer sig i Rigsdagens åbning, da han sender en tale, som premierministeren læser op. Frederik VIIs stil var højtidelig og enevældig, eksempelvis med udtryk som *Med Glæde ser jeg Eder atter samlede om min Throne* (1851: sp. 7). Det går igen i flere år, at han påpeger, at der uden for forfatningsspørgsmål ikke skulle være væsentlig lovgivning, som Rigsdagen skal beskæftige sig med.

Christian IX overtager tronen i 1863 og taler i starten selv med jævne mellemrum ved Rigsdagens åbning. Han taler primært om rigets stilling, og dermed menes de store udenrigspolitiske emner. Det drejer sig for det første om styrkelse af det danske forsvarsvæsen, der er et tilbagevendende emne i hans trontaler. For det andet er udenrigspolitik for ham også forhold, der angår hans egen familie. Familiedynastier som det danske kongehus havde i århundreder været omdrejningspunkt for statsdannelser på enevældig og suveræn vis og for Christian IX tegnede han og hans familie også den danske stat. Derfor hører man i hans trontaler om hans datters ægteskab med *Thronarvingen til det Russiske Rige* (1866: sp. 9) eller ... *Vor Søns ægteskabelige forening, der nu har fundet sted på Stockholms Slot* ... (1869: sp. 9). Det er ikke private meddelelser, men snarere har budskabet en sikkerhedspolitisk værdi, i og med at hans slægt blander sig med andre europæiske magters dynastier.

I hans senere taler ses dog forsigtige skridt på vej mod de næste fasers åbningstaler, da der forekommer nogle få prioriterede indenrigspolitiske lovgivningsinitiativer. Det var eksempelvis *en vigtig Afdeling af Halvøens østlige Jernbane* (1868: sp. 11) eller *forskjellige Bestemmelser om Borger- og Almueskolevæsenet* (1872: sp. 11). 1874-talen foregår

imidlertid i et vredt politisk klima under forfatningskampen og markerer her en slags afslutning for kongernes taler, da disse falder meget sporadisk herfra og frem til 1925, jf. tabel 1. De er i denne periode fremprovokeret af en eller anden helt særlig begivenhed: Christiansborgs brand, tronskifte el. lign., men havde imidlertid både udenrigs- og indenrigspolitisk indhold. Der var blandt Rigsdagens medlemmer tiltagende utilfredshed med, at kongerne så eksplicit udtalte sig om politik i Rigsdagen (Engelstoft, 1949: 194 og 216), og måske for at undgå konflikt finder vi så få taler fra kongerne mellem 1875 og 1925.

Trontaler har altså aldrig været en fast årlig tradition i dansk politik, og begrebet bruges officielt for sidste gang i 1906. Skikken med kongernes taler stopper i 1920 ved den – på dette tidspunkt – upopulære Christian X. Ved Rigsdagens åbning i 1901, hvor kongen undtagelsesvis møder op, skriver den ellers radikale avis Politiken om trontalen, at man har savnet den skik, at *regeringen mødte med et program, der klarede dens hensigter og formål* (Politiken, 1901). Der udtrykkes altså i pressen glæde over, at man for en sjælden gangs skyld har haft en slags ceremoni på åbningsdagen. De øvrige år er pressen kritisk og skriver f.eks., at den årlige åbning af Rigsdagen foregår *paa den formløseste Maade* (Politiken, 1918a) og præges af *den tilfældige Skødesløshed, som er karakteristisk for dansk parlamentarisk Liv* (Ekstra Bladet, 1921). I starten af 1920'erne beskrives det, at i mangel på en egentlig begivenhed mødte kun halvdelen af de folkevalgte op og de snakkede alt imens reskriptet fra kongen blev oplæst (f.eks. *ibid.*).

De reskripter, der blev oplæst ved åbningen, når kongerne var fraværende, fremstod i deres royale ordlyd med udtryk som *Vi Christian den Tiende, af Guds Naade Konge af Danmark og tro Undersatter*. Det ville Stau- ning ikke læse op, da han for første gang i

1924 skulle stå for at åbne Rigsdagen, så han valgte bare at referere til, at kongen havde givet ham bemyndigelse til at åbne Rigsdagen. Derudover ville Stauning hellere råbe *Danmark leve* i stedet for hurraråb for både kongen og Grundlov, som man ellers havde gjort hidtil. Da Stauning og Socialdemokratiet i 1923 i en pjece havde fastslået, at de principielt kunne ønske sig en republik (Stauning, 1923), var det en mere principiel sag end blot en strid om ord.

Disse umiddelbart små ændringer var kongen indforstået med (Bording, 1976: 45), men de faldt ikke desto mindre de borgerlige oppositionspolitikere for brystet. Tidligere konseilspræsident Klaus Berntsen satte sig på forreste række ved åbningen af Rigsdagen i oktober 1924 og igen ved afslutningen af Rigsdagens samling i april 1925, hvor han taktfast råbte *Kongen og Grundloven Leve* og hurra for kongen. I aviserne gør man stærkt grin med disse scener: Politikerne havde *under Hr. Klaus Berntsens Førerskab benyttet Lejligheden til at arrangere halvt skandaløse Scener med Hurraraab i Munden paa hverandre* (Politiken, 1925c).

Fase 2: Åbningstalen som regeringens programmerklæring 1925-1966

Stauning holder den første åbningstale af en statsminister i oktober 1925. Stauning kan muligvis have fundet inspiration til at indføre talen hos den amerikanske præsident Wilson nogle år forinden. I denne anden fase er talerne både markant forskellige fra kongernes trontaler samt fra de taler, vi kender i dag. Talen er her hele regeringens program og ikke statsministerens personlige tale. Det er saglige redegørelser med formuleringer, der har klang som lovtekst, hvor der sjældent bruges værdiladede vendinger eller personlige stedord.

Stauning mødes med Rigsdagens præsidium den 26. september 1925 og fortæller ifølge deres originale protokol, at han *erindrede om,*

at der fra forskellige sider var fremsat ønske om at foretage forandring af den hidtil brugte ordning ved Rigsdagens åbning i Fællessalen, sådant at den kunne få en mere højtidelig karakter (Rigsdagens Præsidium, 1925). Stauning foreslår, at statsministeren ved åbningen kunne komme med et par udtalelser om, hvad der skal ske i den forestående rigsdagssamling – og altså ikke som sådant holde en partipolitisk tale (ibid.). På den måde var der altså en formel begrænsning for indholdet af talen. Dette forslag vedtages siden af præsidiet. Stauning ville også have, at man sang ”Der er et yndigt land” ved åbningen, men det blev til gengæld forkastet af præsidiet (Bording, 1976: 97). Der var dog grænser for forandringsviljen.

Stauning ville tilsyneladende gerne skubbe kongen mere i baggrunden af det politiske system. Kongens rolle i det politiske system havde været kritiseret i flere år – især efter Påskekrisen i 1920 – men det havde ikke i sig selv udgjort en anledning til at ændre formen af Rigsdagens åbning. Det krævede også nogle politikere, der var klar til at tage et opgør med det eksisterende ritual, og det var Venstre-regeringerne i 1920-1924 ikke. Det er nok et bevidst valg fra Stauning at ændre den eksisterende ceremoni, men uden Påskekrisen og Klaus Berntsens optræden i Rigsdagen havde der måske ikke på dette tidspunkt have været handlerum for det. I Norge og Storbritannien har man stadig anno 2012 beholdt trontaler, hvor regenten oplæser et politisk program.

Frem til Anden Verdenskrigs udbrud er Stauning statsminister de fleste år, og Rigsdagen åbnes på samme måde, som Stauning havde sat præcedens for. Man forsøgte med grundlovsrevisionen i 1939 endvidere at få indført en åbningsredegørelse. Paragraffen havde samme ordlyd som i den senere grundlov af 1953, men hele grundlovsrevisionen faldt ved en folkeafstemning i maj 1939. Under besættelsen træder Rigsdagen sammen i både 1941

og 1942, hvor der også bliver holdt åbnings-
taler til trods for krigen.

Christian X dør i 1947, og da Rigsdagen skal åbnes senere samme år, møder den nye konge Frederik IX op. Ved selve åbningen overrækker statsminister Knud Kristensen en kort tale til ham, som Frederik IX læser op, inden statsministeren selv giver sig til at holde regeringens lange redegørelse af lovgivningsinitiativer. Kongehuset var steget i popularitet under besættelsen, og måske derfor var de nu igen velkomne til at deltage aktivt i Rigsdagens åbning. Til ære for kongen har man desuden igen fået løveskulpturer og en hermelinbeklædt stol i fællessalen som udsmykning. Hele denne seance gentages ved åbningen af Rigsdagen i 1948 og 1953, men ellers forlades den igen – uvist hvorfor. Med grundloven af 1953 skal det tilbageværende kammer – Folketinget – heller ikke længere formelt åbnes i kongens navn.

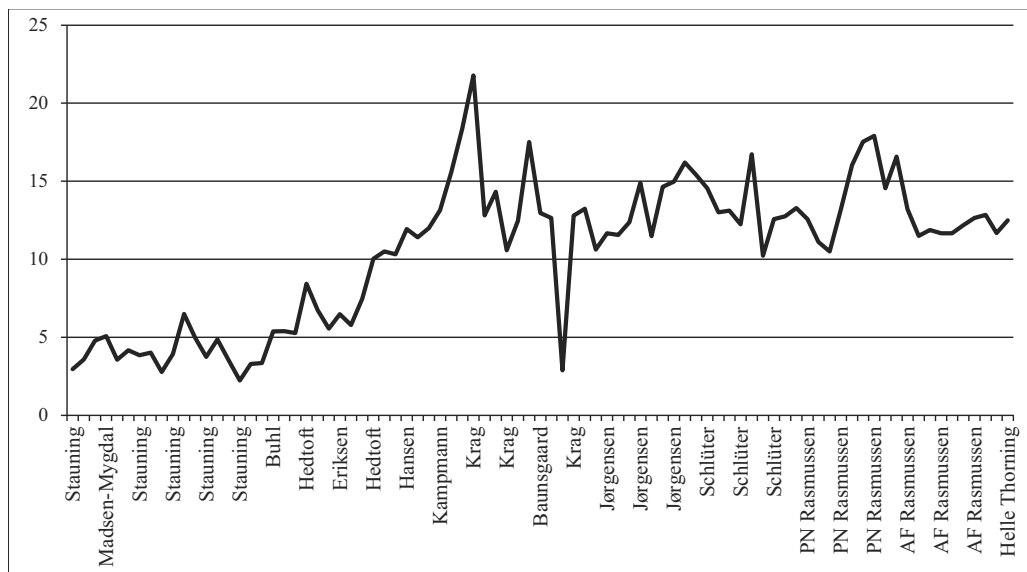
Talernes form

Åbningstalen var igennem anden fase en oplæsning af diverse ministeriers lovgivningsinitiativer i det kommende år, hvor regeringen som et hele stod som afsender. Som det fremgår af figur 1, bliver talerne mere omfattende med tiden.

For at gøre figuren mere overskuelig har jeg opgjort længden af talerne i hele A4-sider og fokuseret på talerne fra 1925 og frem. Kongernes taler var oftest på under en side og oversteg på intet tidspunkt to sider.⁴

Talerne bliver med tiden meget lange, ja *omfattende som en femaarsplan* skrev Politiken eksempelvis i 1947 om Knud Kristensens åbningstale (Politiken, 1947). De danske åbningstaler eskaleres i årene efter Anden Verdenskrig og frem til midten af 1960'erne, på helt samme måde som det havde været tilfældet med de amerikanske adresser i 1800-tallet

Figur 1: Åbningstalernes længde i antal sider*

* Talerne længde er optalt i antal anslag. Dernæst er en A4-side forstået som 2400 anslag, som det eksempelvis er standard på flere fag på Det Humanistiske fakultet på Københavns Universitet.

indtil de ved Wilson i 1913 blev langt kortere og mere overskuelige. Indholdet var, som grundloven foreskrev det, noget om rigets stilling, altså landets og verdens diplomatiske status og dernæst en slavisk gennemgang af lovgivning for alle regeringens ministerier. Og selvom Rigsdagens arbejdsbyrde vokser, inddrages små ubetydelige lovforslag i talerne: *For landbrugsministeriets vedkommende vil en række lovforslag, der ikke nåede at blive færdigbehandlet i sidste rigsdagssamling, blive genfremsat. Dette gælder således lovforslag om vandløb, om landvæsenstretter, om landbrugsejendomme, om udstykning og sammenlægning af faste ejendomme og om brug af huse på landet* er et eksempel herpå (Hedtoft, 1948). Der bliver ikke nødvendigvis fulgt op på vigtigheden eller relevansen af disse lovforslag – de skal bare nævnes. Mange afsnit stod også som løsere hensigtserklæringer og havde ingen eksplicit afsender: *Det vil blive nærmere undersøgt, hvorledes omkostningsfordyrende konkurrenceformer inden for forsikringsbranchen kan modvirkes, samtidig med at der gives forsikringstagerne større mulighed for at sammenligne selska-*

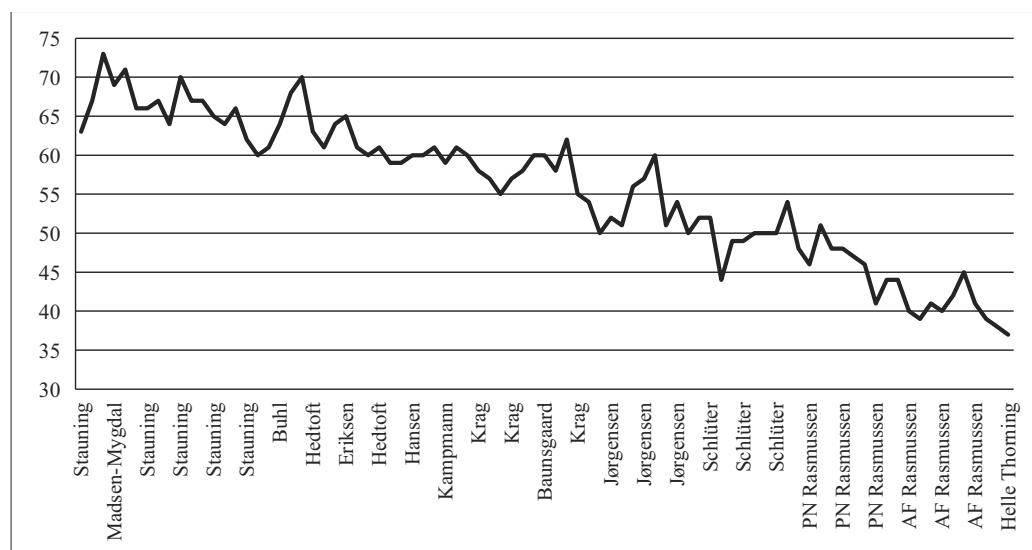
bernes vilkår for typiske kategorier af forsikringer siger Kampmann (1961) eksempelvis, hvor det ikke fremgår krystalklart, hvem der vil undersøge det, eller hvad man forventer at opnå med initiativet.

Fra 1966 supplerer Jens Otto Krag som statsminister den mundtlige åbningstale med det såkaldte lovkatolog, som udgives samme dag. Det gør, at talen ikke på samme måde behøver at være en detaljeret programmerklæring, men nærmere en prioriteret tale. Talerne forbliver ikke meget kortere i de første år herefter, men i 1966 stopper i første omgang den voldsomme stigning, der havde fundet sted i de foregående ti år. Længden stabiliseres først på et mere realistisk niveau ved Anders Fogh Rasmussen og fremefter.

Lange sætninger og lange ord

Talerne var altså i starten af en overskuelig længde, men de var til gengæld formuleret i et sprog, der generelt ikke karakteriserer politiske taler. Det ses tydeligt ud af de såkaldte lixtal, som jeg præsenterer i figur 2. Lixtal er en udregning, der inddrager længden af på-

Figur 2: Åbningstalernes Lixtal

gældende sætninger samt antallet af ord på over seks bogstaver i forhold til det samlede antal ord i en pågældende tekst (jf. Elkan, 2009)⁵ – dermed jo højere lixtal, desto sværere tekst. Jeg har igen fokuseret på talerne fra 1925 og frem.

Lixtal over 55 findes kun i svære akademiske tekster samt juridiske dokumenter (Melbin og Melbin, 2011: 713), hvor der ofte bruges lange ord og lange sætninger. Juridiske dokumenter har endvidere tit en række opremssninger og mange lange sammensatte ord, og sådan var åbningstalerne ligeledes.

I 1971 rammer en statsministers åbningstale for første gang et lixtal på 55 – indtil da havde de ligget på et meget højt niveau for en politisk tale. Nedenfor er opstillet nogle eksempler på lixtal fra andre taler for at skitsere forskellen:

- Stauning, radiotale 3. oktober 1925: 47
- Frederik IX, nytårstale 1953: 38
- Frederik IX, nytårstale 1963: 50
- Krag, nytårstale 1963: 39
- Krag, nytårstale 1967: 44

Lixtallene er her markant lavere end i åbningstalerne i samme periode. Når Stauning i 1925 inden for et par dage holder en tale i radioen med et lixtal på 47 og en åbningstale i Rigsdagen med et lixtal på 63, er det et tegn på, at det er to vidt forskellige fora. Det samme gør sig gældende, når Jens-Otto Krag i oktober 1962 kan holde en åbningstale med et lixtal på 60 og få måneder senere i januar 1963 holder en nytårstale med et lixtal på 39. Ud fra antagelserne forbundet med lixtallene er det altså åbningstalerne, der afviger fra normalen.

Pressen refererer talen

Talerne blev altså indført for at give åbningen et mere ceremonielt præg. De var både efter datidens og nutidens sproglige målestok mere formelle end æstetiske, men ikke desto

mindre en stærk måde at gøre reklame for sin politik på. De år hvor kongerne holder trontaler, bliver talerne nemlig gengivet i deres fulde længde i aviserne, herunder også i aviser, der var arge modstandere af den førte politik. Den praksis fortsætter en række år efter Stauning er kommet til, indtil talerne bliver for lange til, at der rent praktisk er plads til dem i aviserne. Dog er der selv her stadig meget fyldige referater at finde i aviserne.

Åbningstalerne bliver udbredt endnu mere, da det fra 1932 bliver fast tradition at transmittere dem direkte i radioen. Statsradiofonien bliver grundlagt i 1925 og tildeles radio-monopol, men musik fyldte langt det meste af sendefloden. Nyhedsdækningen var i starten ganske begrænset, oftest blot oplæsning af telegramstof og først i løbet af 1930'erne inddrager man aktuelle transmissioner, interviews og reportager i radioaviserne (Jensen, 1997: 214). I 1951 sender statsradiofonien for første gang TV og den 2. oktober kan man om aftenen se *Ugerevy med optagelse fra ind- og udland, heri bl.a. fra rigsdagens aabning i middags med Statsminister Erik Eriksens oplæsning af trontalen* (Ekstra Bladet, 1951). I 1955 sender man nu fjernsyn allerede om formiddagen, og her sendes den 4. oktober kl. 12 *H.C. Hansens programmerklæring* (Politiken, 1955).

I medierne omtales talen både som *programerklæring*, *trontale* og åbningstale. Som nævnt har talen ingen kort og klar titel, den er blot en redegørelse, men *trontale* er nok det mindst præcise, da talen, som jeg har skitseret, er meget langt fra den oprindelige trontale.

Fase 3: Statsministerens personlige tale – fra 1966 til i dag

Fra 1966 indførte man – som skrevet ovenfor – regeringens lovkatolog, som et dokument særskilt fra selve åbningstalen. Det udgjorde et første forsigtigt skridt i retning af, at selve talen nu kunne blive en mere prioriteret po-

litisk tale. Al mindre væsentlig lovgivning kunne gemmes til lovkataloget og derfor blev talerne ikke de samme lange redegørelser som hidtil.

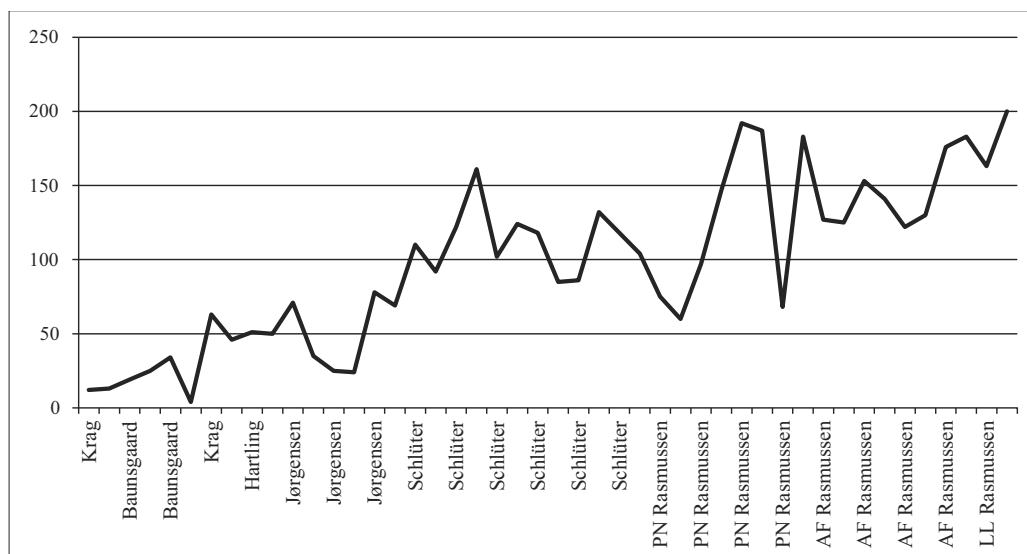
Yderligere begynder statsministrene nu selv at være til stede i talen. Hvor lovgivningsinitiativerne hidtil havde stået med regeringen eller forskellige ministerier som afsendere – eller sågar helt uden – sniger der sig brug af personlige stedord ind i talen og herunder i særdeleshed *vi*. Det bruges til at skabe identifikation, ligesom det havde været tilfældet i USA. Ideen om identifikationsretorik får statsministrene i Danmark imidlertid langt senere, end det var tilfældet for de amerikanske præsidenter. Så sent som i 1953 siger Hedtoft på intet tidspunkt *vi*, og i 1962 bruger Jens-Otto Krag ordet *vi* to gange.

En større indholdsanalyse kunne inddrage flere ord som *vores* og *os*, men efter at have gennemlæst åbningstalerne er det ikke vurderingen, at det ville have givet et anderledes billede, end det som figur 3 skitserer.

Stedordet *vi* har desuden været brugt forskelligt over årene. Krag, der havde en fortid som handels- og udenrigsminister, brugte sjældent *vi*, men dog netop når det drejede sig om disse emner: *Dansk industri har i den tid, vi har været medlem af frihandelsområdet, opnået et gennembrud, som næppe havde været muligt under andre forudsætninger* (1966). Her er *vi* hele landet, hvor han kategorisk mener, at nationen har draget fordel af dette handels-samarbejde.

Anker Jørgensen forsøger ikke på denne måde at gøre økonomisk politik vedkommende med en sådan brug af identificerende retorik, selvom han bruger *vi* mere (jf. figur 3). Hans brug af *vi* signalerer over årene derimod et mere socialt sindelag. I 1977 siger han om bekæmpelse af terror – både nationalt og internationalt: *Det er afgørende, at det sker på en sådan måde, at vi undgår en reaktion, der kan skabe dybe modsætningsforhold eller svække de demokratiske frihedsrettigheder*. Her opfordrer han til sammenhold, til at *vi* som nation og folk ikke skal gøre forskelle

Figur 3: Antal "vi" i åbningstalerne

mellem mennesker til et større problem, end det behøver at være.

Når vi er fremme hos Schlüter, er der et meget udbredt brug af *vi*, som dog bruges i forskellige sammenhænge. Han indfører et nyt fænomen, nemlig at *vi* nu også bruges mere eksplicit som definition i modsætning til ens politiske modstandere. Dette træk har de efterfølgende statsministre i øvrigt beholdt. Schlüter siger eksempelvis i sin femte åbningstale i 1986, at *Vi har jo måttet bære betalingen i disse år af renter og renters rente af den gæld, der var optaget før september 1982*. På samme måde sagde Nyrup i 1994, at *Vi vil videreføre de seneste tyve måneders positive udvikling i det danske samfund*. Det er et afgørende skridt væk fra den oprindelige åbningstale, hvor Stauning netop ikke måtte være partipolitisk.

Amerikanske tilstande

Hermed er grundstenene blevet lagt for brugen af det moderne *vi*, og antalsmæssigt har det nået et højt leje. Under Nyrup får det internationale *vi* et løft igen – *vi* skal være fælles om nationen som en international aktør. Nu var det internationale blevet en så stor del af statsministerens dagsorden både handelspolitisk og sikkerhedspolitisk. På topmødet på Korfu vandt *vi faktisk forståelse for vort ønske om, at hensynet til miljøet og det enkelte lands beskyttelsesniveau ikke skal underordnes det indre marked*, siger Nyrup eksempelvis i 1994. Han vil skabe et fællesskab omkring det, han som statsminister har opnået på et internationalt topmøde. Hyppige topmøder, hvor stats- og regeringschefer deltagere, er en relativ ny instans, men det ses i Nyrups åbningstaler, at det på dette tidspunkt er en del af statsministerens dagsorden.

På den måde forlades den mere praktiske programtale og der er ved at have etableret sig en egentlig personlig og mere partipolitisk tale. Nyrups og til dels Schlüters taler var dog meget lange og Nyrups taler fremstod

måske bl.a. derfor mere uklare. Det ændrede sig under Fogh og statsministrene efter ham, hvor talerne ligger stabilt på et kortere leje. I og med talen er blevet kortere og hermed kun rummer statsministerens få prioriterede lovgivningsinitiativer, er man et stort skridt væk fra den oprindelige åbningsredegørelse. Fogh viste nok så interessant ved sit berømte (og berygtede) angreb på rundkredspædagogik (2003), at talen kan have stor politisk slagkraft. Modsat tidligere optegner talen altså nu skel mellem dels regering og opposition og dels mellem forskellige grupper i samfundet.

I USA var State of the Union-talen mht. længde og identifikationsretorik stabiliseret i midten af 1940'erne, hvor det først er under Schlüter 35-40 år senere eller måske sgar først under Fogh, at den danske åbningstale bliver en lignende politisk tale til folket. Med Helle Thorning-Schmidts tale i 2011 så vi det laveste lictal (37) og det højeste antal *vi* (200) nogensinde i en åbningstale. Brugen af *vi* har været stærkt stigende og nærmer sig de seneste år et kunstigt niveau. Det bliver interessant at følge, om udviklingen vil fortsætte, eller om den stabiliserer sig på et tidspunkt. Lictallet er dog først nu ved at have noget mere "normale" tilstande for politiske taler jf. nedenstående eksempler:

- Anker Jørgensen, nytårstale 1978: 36
- Schlüter, nytårstale 1985: 41
- Nyrup, kongrestale i Socialdemokratiet 14. december 2002: 35
- Fogh, landsmødetale 9. november 2003: 40
- Thorning-Schmidt, 1. maj-tale 2008: 35

Den nye medievirkelighed

Talerne er i dag for lange til, at folk hører dem fra ende til anden, og det bliver ikke bedre af, at de bliver holdt tirsdag middag, hvor folk ikke er hjemme. Man kunne overveje at holde nogle kortere taler – uden for normal arbejdstid – så ville flere måske høre dem fra ende til

anden, som det f.eks. gør sig gældende med nytårstalen.

Talens indhold findes dog i aviserne, på nettet og i uddrag i aftenens tv-nyheder, selvom medierne ikke refererer talerne så ordret og værdineutralt som tidligere. I dag er det dermed afgørende for statsministeren at frame få bestemte emner til sin egen fordel, fordi f.eks. for mange nye initiativer måske ville forsvinde i mængden. I dag vil de store nyhedsudsendelser i både tv og radio nemlig gerne bruge korte uddrag af talen som en del af en skarpvinklet reportage. Den reportage kan så suppleres af udtalelser fra forskellige partiledere og kommentatorer og eventuelt nogle "almindelige mennesker". Det fordrer statsministrenes brug af små slagkraftige sætninger, gerne med kant til oppositionen samt med identificerende retorik, da disse bidder skal kunne høres løsrevet fra den oprindelige kontekst og bruges i udklip. Hvis statsministeren er med på de præmisser, kan talen altså stadig være en god reklame for regeringens politik.

Talen er dog endnu ikke blevet så personlig, som politik er blevet i andre sammenhænge. Der bliver ikke inddraget konkrete cases eller personlige historier af statsministrene. I moderne medier optræder politikere, som om de i lige så høj grad bliver bedømt på deres menneskelige karakter som deres politiske ståsted, men det forsøger statsministrene endnu ikke i samme omfang i åbningstalerne.

Det foranderlige statsministerembede

I historien om åbningstalen havde vi, jf.

opp. i Danmark meget svært ved at forlade den enevældige konge som regeringsleder og entydigt placere en folkevalgt i centrum af vores politiske system. Det hører med til forståelsen af, at vi skal helt frem til 1925, før en statsminister holder en åbningstale, som i første omgang dog kun er hele regeringens og statens tale og ikke statsministerens. Det bliver den sidenhen, men der skulle gå yderligere 40-50 år, før statsministeren selv begynder at være til stede i talen, og den bliver mere partipolitisk og til tider polemisk. Som talen er i dette årtusinde, har den dermed taget en drejning, som er ganske langt fra både tidligere tiders traditioner og ikke mindst fra formuleringen i grundloven.

Med denne artikel er den institutionelle ramme sat. Som det ses, har statsministerens rolle skiftet karakter op gennem historien og i dag har statsministeren nærmest karakter af statsleder, hvorfor det kan undre, at statskundskaben sjældent beskæftiger sig med emnet. Jeg har derfor forsøgt at skabe opmærksomhed omkring både statsministerembedet og statsministres retorik, og der er talrige måder at følge op på emnet, der ville kunne nuancere vores forståelse af vores regeringsledere. Der er f.eks. masser af inspiration at hente i studierne af det amerikanske præsidentembede, som denne artikel har draget nytte af. Statsministre vurderes og portrætteres endvidere oftest af journalister, der sjældent har et længere historisk perspektiv end deres egen professionelle karriere. Virkeligheden er ofte mere kompliceret og kendskab til vores regeringsførelse må antages at have både en afgørende politologisk og historisk værdi.

Litteratur

- Bording, Kristen (1976), *Dagbog over Danmarks første socialdemokratiske ministerium 1924-1926*, Aarhus: Universitetsforlaget.
- Campbell, Karlyn Kohrs og Jamieson, Kathleen Hall (1990), *Deeds Done in Words: Presidential Rhetoric and the Genres of Governance*, Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, Jeffrey E. (1995), "Presidential Rhetoric and the Public Agenda", *American Journal of Political Science*, 39(1): 87-107.
- "Dagens radio og fjernsyn" (1955, 4. oktober), *Politiken*, s. 22.
- "Dagens Radiofoni" (1926, 5. oktober), *Politiken*, s. 7.
- Dallek, Robert (1996), *Hail to the Chief – The Making and Unmaking of American Presidents*, New York: Oxford University Press.
- "Den Ny Rigsdagssamling aabnes" (1918, 2. oktober), *Politiken*, s. 1.
- Elkan (6. september 2009), *Lixtal og lix – alt om lix og lixtal fra en kritisk vinkel*, lokaliseret d. 2. maj 2012: <http://www.elkan.dk/lixtal.asp>.
- Engelsoft, Povl (1949), "Under grundloven af 1866", i Knud Fabricius, red., *Den danske rigsdag* (bind 2), København: Schultz.
- "Festlig Aabning af Rigsdagen i Dag", (1948, 5. oktober), *Politiken*, s. 1.
- "Forhandlingerne paa Folkethinget", *Rigsdagstidende*, 1.-77. årgang, København: Bianco Lunos Hoftrykkeri.
- Hill, Kim Quaile (1998), "The Policy Agendas of the President and the Mass Public: A Research Validation and Extension", *American Journal of Political Science*, 42(4): 1328-34.
- Hjelholt, Holger (1949), "Under junigrundloven (1849-1866)", i Knud Fabricius, red., *Den danske rigsdag* (bind 1), København: Schultz.
- Jensen, Jesper Troels, red., *Danske taler – dokumentationscentret for dansk talekunst og mundtlig kulturarv*, lokaliseret d. 2. maj 2012: www.dansketaler.dk.
- Jensen, Klaus Bruhn, red. (1997), *Dansk mediehistorie 2: 1880-1960*, København: Samlerens Forlag.
- Knudsen, Tim (2007), *Fra folkestyre til markedsdemokrati*, København: Akademisk forlag.
- Kock, Kristian, fortæller, (2010), *Danskernes akademi: Bag om Borgen: Åbningstaler* [Dokumentar], Danmark: DR, lokaliseret 20. juni: www.dr.dk/DR2/Danskernes+akademi/Borgen/Borgen_forelaesning_folketingets_aabning.htm
- Lauritsen, Rikke (2009), *Når statsministre taler om velfærd – statsministrenes åbningstaler fra 1960 til 2008*, København: Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Melbin, Eva Fischer og Melbin, Franz-Michael Skjold (2011), *Nu gælder det Danmark*, København: Lindhardt og Ringhof.
- Moen, Mathew (1988), "The Political Agenda of Ronald Reagan: A Content Analysis of the State of the Union Messages", *Presidential Studies Quarterly*, 18(4): 775-85.
- "Politikens Radio-Programmer" (1932, 4. oktober), *Politiken*, s. 21.
- "Radio-program" (1951, 2. oktober), *Ekstra Bladet*, s. 7.
- "Rigsdagen" (1901, 5. oktober), *Politiken*, s. 1.
- Rigsdagens Bureau, *Aarbog for Rigsdagssamlingen*, (årene 1898-1925), København: Gyldendalske boghandel, Nordisk forlag.
- Rigsdagens Præsidium (1925, 26. sep.), *Referat fra Præsidiets møde*, Udleveret af Folketingets bibliotek.
- "Rigsdagens Sammentræden i dag" (1925c, 5. oktober), *Politiken*, s. 9-10.
- "Rigsdags-Aabning" (1921, 4. oktober), *Ekstra Bladet*, Aften-udgave, s. 1.
- "Rigsdags-Aabningen" (1947, 8. oktober), *Politiken*, s. 10.
- Stauning, Thorvald (1923), *Parlamentarisme eller Diktatur? Kan Parlamentslede helbredes?* København: Fremad.
- Skou, Kaare R. (2005), *Dansk politik A-Å*, København: Aschehoug.
- Søllinge, Jette D. & Thomsen, Niels (1989), *De danske aviser 1634-1989: Bind 2 1848-1917*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Teten, Ryan L. (2003), "Evolution of the Modern Rhetorical Presidency: Presidential Presentation and Development of the State of the Union Address", *Presidential Studies Quarterly*, 33(2): 333-46.
- Teten, Ryan L. (2007), "'We the People': The 'Modern' Rhetorical Popular Address of the Presidents during the Founding Period", *Political Research Quarterly*, 60(4): 669-82.
- "Trontale til Oktober" (1925a, 16. april), *Politiken*, s. 2.
- "Trontale ved Rigsdagens Aabning" (1925b, 17. september), *Politiken*, s. 2.

Wendt, Franz W. (1949), "Rigsdagen 1915-1940" i Knud Fabricius, red., *Den danske rigsdag* (bind 2), København: Schultz.

Noter

- 1 Jeg skylder derudover Tim Knudsen en stor tak for uvurderlig sparring i arbejdet med artiklen.
- 2 I Rigsdagstidende omtales talen som *trontale* til 1901, siden har den ingen præcis titel. I Aarbog for Rigsdagssamlingen, har talen titlen *trontale* sidste gang i 1906.
- 3 Oplæsningen af reskripterne foregår i perioden 1850-1854 af premierministeren, i 1855-1865 er det indenrigsministeren, fra 1866 er det konseilspræsidenten, der i 1918 skifter titel til statsminister.
- 4 Skou skriver bl.a. om trontale: *Der holdes en trontale ved begyndelsen af hver Folketingssamling. Betegnelsen stammer fra tidligere, hvor talen blev holdt fra tronen, dvs. af kongen på statsministerens vegne* (Skou, 2005: 672). Det var altså ikke en årlig begivenhed og det er ikke til at sige, om det var på statsministerens vegne. Som det fremgår af denne artikel, findes begreberne trontale og statsminister heller ikke på samme tid i dansk politisk historie, som Skou skriver.
- 5 Hilmer Baunsgaards tale fra 1971 skiller sig meget ud, da regeringsdannelsen efter valget foregår sideløbende med åbningen af Folketinget. Så Baunsgaard holder i sin rolle som leder af et forretningsministerium den i Grundloven forpligtede tale.
- 6 Lixtal er en udregning, der inddrager længde af sætninger og antallet af ord på over seks bogstaver i forhold til ord i alt (jf. Elkan, 2009). Udregningen: $[\text{antal ord} / \text{antal punktummer}] + [(\text{ord med over seks bogstaver} / \text{antal ord}) * 100] = \text{lix-tallet}$.